

Шпанівська історія всесвітньо відомої родини князів Радзівілів

Десять хвилин їзди з Рівного – і перед нами мальовниче село Шпанів, де свого часу постала одна з найвишуканіших палацово-паркових резиденцій Східної Європи. Тут народився майбутній кум американського президента Кеннеді. Щоправда, нині про колишню велич нагадує лише занедбана кам'яниця та залишки палацових підвалів у густій зарослі.

Шпанівським маєтком почергово, починаючи з XVI століття, володіли заможні шляхтичі – Чапличі, Чолганські, Пеплавські, Стецькі, Радзівіли. Але найцікавіше було за Стецьких-Радзівілів. У кінці XVIII століття Ян Казимир Стецький з Межиричів Кореських, купивши Шпанів, на старих замкових фундаментах звів величний палац. Сидна донька його сина Кароля Олександра в якості посагу принесла шпанівську маєтність генералу Міхалу Радзівілу, взявши з ним шлюб у 1815 році.

Радзівіли – заможний і впливовий шляхетський рід з часів Великого князівства Литовського,

з терасами, одна з яких слугувала літнім салоном. З терас – вихід у розкішний сад. Під аркадами – входи до палацових підземель. Висота коридорів і кімнат паладу сягала майже чотирьох метрів, але кімнати другого поверху були нижчі. Особливо вирізнялася так звана представницька кімната – з мармуровими каменями, різьбленими дверима і віконницями, візеручастою підлогою. В одній з кімнат підлога була у вигляді мозаїки з почерговим зображенням гербів Радзівілів і Стецьких.

Акварель Алоїза Саара 1808 р. Палац видно збоку праворуч

Міхаль Гедєон Радзівілл

то. Тривалий час історія палацу не привертала уваги дослідників. Але в нашому архіві зберігається унікальний документ – опис маєтностей, складений з приводу смерті в 1903 році власника Шпанова князя Міхала Радзівіла. Не маючи дітей, він заповів свою власність двоюрідному братові Янушу. Оскільки спадком Російської імперії займалися опікунські установи, то після смерті князя було зроблено докладний

Це колишня офіцина (будинок для прислуги) мастку Радзівілів, а коли згорів палац – літня Кеннеді. Утім, однієї якогось вказівника чи інформаційної таблиці ані про будинок, ані про що цікаву місцину тут не знайти. Нині в будинку мешкають кілька місцевих сімей. У розмові з журналістом РівнеРетроРитм бідкалася, що самотужки утримувати стару кам'яницю їм не під силу, а влада нічим не допомагає.

Так виглядає тепер стара офіцина, єдина вціліла з палацово-паркового комплексу

Колісь був ставок, тепер – калюжа. Вид на тильну сторону офіцини. Праворуч зарості на місці, де був палац

Офіцина, вид з боку луку

який увійшов в історію Литви, Білорусі, України, Польщі. Вони залишили величезну культурно-мистецьку спадщину, а їхні колишні палаці розташовані на території десяти сучасних держав. Щоправда, про шпанівський палац можемо судити лише з історичних документів та малюнків. Хоча відчуття дух давньої епохи в колишній садибі ще можна.

Слідами величчї й розкошів

Вулиця Замкова в сучасному Шпанові, поступово переростаючи у вузьку, посипану гравієм дорогу серед бур'янів, привела допитливого мандрівника на подвір'я колишньої магнатської садиби. Колісь цією дорогою через кам'яний аричний місток вельможних шляхтичів возили розкішні карети. Старі дерева оточили колісь широке подвір'я, виритуд до якого підходять городи і помешкання шпанівчан.

Самого палацу вже не побачити, хіба що неглибі залишки підвалів, якщо, звісно, продертися крізь густі зарослі.

За описами Романа Афтаназі ("Історія резиденції на колишніх прикордонних землях Речі Посполитої", Том 5, Волинське воєводство), головний вхід до палацу прикрашав величний портик з шістьма колонами. Широкі сходи вели на терасу. За тодішньою архітектурною модою на балкон на

Як пише Афтаназі, чотири-схилий дах палацу спочатку було покрито мідною бляхою. Але руйнівний смерч, що пронісся над Рівним і околицями в 1842 році, зрівняв палацовий дах і викорчував чимало дерев у парку і саду. Але остаточної руйнації палац зазнав під час масштабної пожежі в 1870-у році. Обрушені залишки, похмуро злімаючись над містечком, довго дякали місцевим мешканцям своїм жахливим виглядом. Аж доки поступово місцевий люд не розтягнув цеглу і каміння на господарські потреби. Руїни, залишені на відкуп часові і природі, поступово вросли в землю, вкриваючись непролазними хащами. Нині на колишньому панському подвір'ї місце, де височів палац, необізнаний і не знайде. Ніхто ніколи не досліджував тих руїн. Хотізна, які таємниці досі зберігають палацові підвали...

Увагу допитливого подорожнього неодмінно приверне стара, обшарпана, зі слідами перебудов кам'яниця. Щоправда, нині вже немає ніяк цього потривого паху з ві-

У будинку ще можна знайти сліди давніх господарів, зокрема в підвальних приміщеннях. Як розповіли місцеві мешканці, за князівських часів там була кухня, з якої до палацу вів підземний тунель. Нині вхід до нього замуровано. Ним до палацової їдальні та на літню терасу носили найди до панського столу. Нині в підвалах мешканці облаштували комори.

Через розміщення на крутосхилі офіцина двоповерхова – зі сторони подвір'я двоповерхова, з протилежного боку має три поверхи.

Розповідає начальник відділу використання інформації Лежаків Рівненської області

вунні вази. З парадних дверей потрапляли до передпокою, з якого трое дверей вели до житлових кімнат першого поверху. На другому поверсі – чотири кімнати. "В подвальному етажі помештається длинний коридор, кухня із двох комнат, где имеется плита, две варистые печи, котильня, с кухни вход в ледник. Прачечная, где имеется варистая печь и плита", – ідеться в документі. За тогочасним страховим полісом будинок оцінили у вісім тисяч рублів. Неподалік офіцини була ще одна одноповерхова кам'яниця. Згідно з описом, "ети дома стоят на усадьбе в парке, окруженне со всех сторон рекой и прудом, при въезде на притоке реки по-

усадьбы в сад. ...В саду имеется оранжерея каменная, теплица такая же и парники, и погреб каменный крытый и с деревянною крышею снаружи". У мастку ще були кам'яний будинок з мезонином управляючого маєтком, кам'яна сторожка при вході на територію садиби, ще один дерев'яний будинок на кам'яному фундаменті, кілька дерев'яних будинків, хліви, кам'яний магазин, кам'яна стайня з каретними сараями. До речі, вартість її оцінили як половину панського будинку.

Під час Першої світової мастку було розграбовано. На території розміщувалися російські війська, зокрема, авіаційний загін.

Але по війні власники спромоглися відновити господарство і підремонтувати будинок. Бували там найдами, аж доки в 1939-у не прийшла радянська влада. Під час Другої світової німці в мастку облаштували літторобську школу. Затим там розмістився гарнізон радянських вояків, які перетворили панську садибу на військове містечко, яке там розміщувалося до 1997 року. Як розповідають місцеві мешканці, ще в 2003-у тут можна було побачити залишки князівських стовпів, каретний хлів, комори. Цікаво, що донні зберігся, хоча й перебудований, *Будівництво дерев'яного парку монпан*

Зокрема польський історик і археограф XIX століття Олександр Шпеззельський писав: "Зі всіх сторін тій Шпанів видно, цілу округу прикрашає. То з деревами сховається, то біліє серед гушавини; то золотить його сонячне проміння між одним і другим кристалом ставків. Палац же який чистий, який досконалий, який чудовий з двору, так і саду. Як ті старі дерева кидають тінь на смарагдову траву, розкішний вид на квітники, гай на луках, лісок поза лугами".

У фруктовому саду було величезне підземне овоочесовище – лях з склепінчастою мурованою стелею. Була й зимова оранжерея, де, окрім розкішних квітів, дозрівали лимони. Описи шпанівського парку можна зустріти в багатьох історичних польських джерелах. Дослідниця Віолетта Бжезінська-Мар'яновська у своїй праці "Діонісій Міклер – творець парків і садів на Волни і Поділлі", описуючи Шпанівський парк, зазначала, що донині там збереглися ясени 350-річної давнини, 150-річні модрина і тополі.

Однак, хоча на папері парк зберігає статус пам'ятки садово-паркового мистецтва першої половини XIX століття місцевого значення, донині від колишньої краси залишилися тільки згадки. Під час Першої світової парк було частково вирубано. Усі наступні влади також не переймалися долею колишнього палацово-паркового комплексу. На його території тепер сільські городи і забудова, замість ставків – заболудові луки. Щоправда, частина величного парку таки збереглася. Але вона занедбана, і, як застерігають місцеві, влітку там краще не ходити, щоб не натрапити на кубла вулків чи ще якоїсь більш неприємної звірини.

• Світлана Калько,